

J. Kamīna foto, ap 1910. Pastkarte no T. Pumpuriņa kolekcijas

Agris Dzenis

CĒSU PILSDRUPAS KRIEVIJAS IMPĒRIJAS LAIKĀ

Zviedru valdīšanas laika beigās 17. un 18. gadsimta mijā Cēsu pils bija nonākusi grausta stāvoklī, un tolaik izmantojamas bijušas vairs tikai atsevišķas telpas agrākās kastelas daļā. Vidzemei nonākot Krievijas impērijas sastāvā, Cēsu pils jau bija pārvērtusies neapdzīvotās drupās, un tām draudēja tāds pats liktenis kā lielākajai daļai Livonijas laika cietokšņu – sabrukšana vai noārdīšana. Taču laikaposma beigās – 20. gadsimta sākumā – Cēsu pilsdrupas atradās ievērojami labākā stāvoklī nekā vairums citu Livonijas piļu atlieku.

Ziņas par Cēsu pilsmuižas (kuras teritorijā atradās pilsdrupas) īpašumtiesisko stāvokli un izmantošanu sniedz 18. gadsimta pirmās puses dokumenti, kas glabājas Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā. Pilsdrupas tajos nav minētas, bet uzmanība pievērsta jaunuzbūvētajām saimniecības ēkām, kas netieši liecina, ka pilsdrupas nav tikušas izmantotas. Visvērtīgākās un detalizētākās ziņas par pilsdrupu izmantošanu Krievijas impērijas laikā sniedz laikabiedru un aculiecinieku liecības – Gustava Bergmaņa, Augusta Vilhelma Hupela, Frīdriha Bīnemaņa, Jegora Jūliusa fon Siversa un Karla fon Lēvisa of Menāra apraksti, kā arī anonīmas publikācijas tālaika presē. Vizuālu informāciju par izmaiņām Cēsu pilsdrupās sniedz to 18. gadsimta–19. gadsimta beigu attēli, no kuriem vairums publicēti “Cēsu pils rakstu” trešajā sējumā.

Vēsturnieku Roberta Malvesa un Aleksandra Jansona Cēsu pils vēstures pētījumos (Malvess 1995; Malvess 1998; Malvess 2005; Jansons 1958), kā arī vēsturnieka Mārtiņa Mīntaura pētījumā par pils praktiskās saglabāšanas darbiem (Mīntaurs 2016) ir ziņas par pilsdrupu izmantošanu un atjaunošanas centieniem 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā. Arī vēsturnieka Jāņa Baltiņa darbā par Cēsu pilsmuižas īpašnieku fon Zīversu dzimtu (Baltiņš 2005) atrodama informācija par pilsdrupu un to apkārtnes labiekārtošanu. Mākslas vēsturnieks Dainis Bruģis pētījumā par Cēsu pilsmuižas kungu ēku, t. s. Jauno pili (Bruģis 2016), sniedz detalizētas ziņas ne vien par šīs būves evolūciju, bet arī par pilsmuižas īpašniekiem, tai skaitā vairākiem fon Volfu dzimtas piederīgajiem, kuriem pilsmuiža piederējusi pirms fon Zīversiem. Dendrohronologa Māra Zundes apkopotās liecības par Jaunās pils būvdarbiem fon Volfu laikā (Zunde 2016a) atspēko agrākajā literatūrā sastopamo viedokli par Jaunās pils celšanu fon Zīversu laikā.

PILSMUIŽAS STATUSS UN ĪPAŠNIEKI 18. GADSIMTĀ

Saskaņā ar vēsturnieka Aleksandra Jansona sniegtajām ziņām 1703. gadā Cēsis ieņēma krievu karaspēks, bet karadarbības laikā tikuši sagrauti mūri un nodedzinātas mājas (Jansons 1958, 13). Paturot prātā pils katastrofālo stāvokli 17. gadsimta izskaņā (Inventarizācija 1688) un postījumus, ko radīja iepriekš minētā Cēsu ieņemšana, nav saprotama norāde, ka 1705. gada 14. aprīlī Cēsu pili (*zu Wenden aufe Schlosse*) izmeklēšanas komisija noklaušinājusi zemniekus un sastādījusi vaku grāmatu (LNA LVVA, 6999. f., 12. apr., 17. l., 55. lp.). Iespējams, komisija darbojusies nevis pašā pili, bet kādā līdzās esošā ēkā.

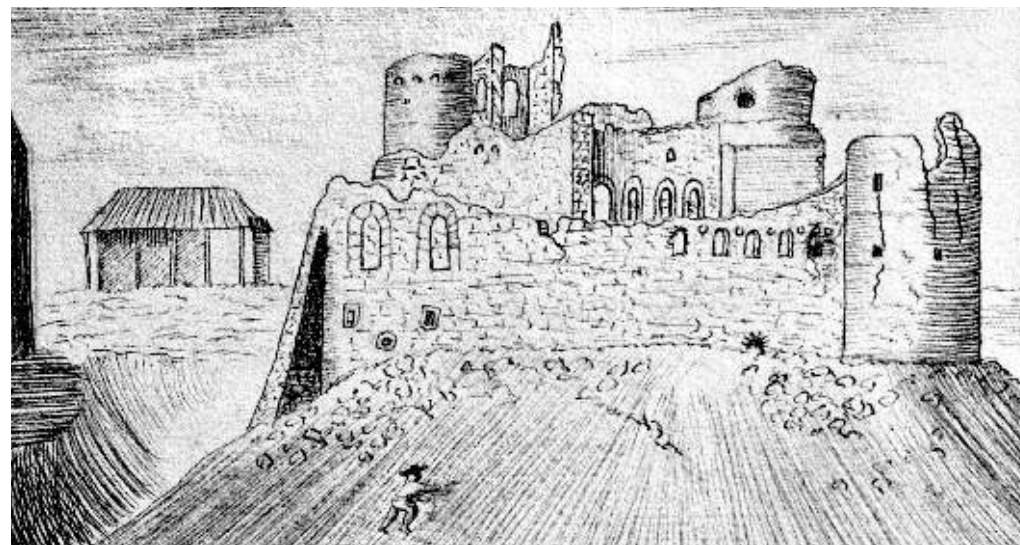
Kopš Vidzemes pievienošanas Krievijas Impērijai 1721. gadā Cēsu pilsmuižas statuss bija publiskā jeb valsts muiža, kas atradās kamerkolēģijas jeb valsts finanšu pārvaldes pārziņā. 1721. gada 23. septembrī Rīgas ģenerālgubernators Aņikita Reņņins izdeva rīkojumu landrāta Grabava (*Grabau*) valdījumā esošās Cēsu pilsmuižas pārvaldniekam Johansonam doties uz kamerkolēģiju Pēterburgā sniegt norēķinu un saņemt pārvaldnieka pilnvaru (LNA LVVA, 6999. f., 12. apr., 17. l., 92. lp.). 1724. gada 16. martā Cēsu muižas valdītājs Grabavs rakstīja gubernatoram par muižas ēkām: lai gan līdz šim, cik iespējams, ir strādāts pie muižas ēku remonta, būvkoķu un strādnieku trūkuma dēļ tās vēl nav savestas pilnīgā kārtībā. Pagājušā rudenī ticis uzbūvēts laidars, bet vēl nepieciešams būvēt jaunu riju un klēti (LNA LVVA, 6999. f., 12. apr., 17. l., 123. lp.). Cik noprotams, muižas ēkas tikušas būvētas no koka, bet mūra pils bijusi pilnībā pamesta.

1730. gadā Krievijas ķeizariene Anna I Cēsu pilsmuižu uzdāvināja savam favorītam, Kurzemes un Zemgales hercogam Ernstam Johanam Bironam (Jansons 1958, 14). Tā kā Bironam piederēja arī citi, ar Cēsu pilsmuižu salīdzinot, krietni vērtīgāki īpašumi un viņš pats pārsvarā uzturējās Kurzemē vai Krievijā, jādodomā, ka viņš personīgi pilsmuižu neapsaimniekoja, bet iznomāja. 1744. gadā kā Cēsu pilsmuižas nomnieks minēts barons fon Mengdens (LNA LVVA, 6999. f., 12. apr., 17. l., 146. lp.). Tajā pašā gadā ķeizariene Elizabete I Cēsu pilsmuižu atsavināja nežēlastībā kritušajam Bironam un tās ar visām tiesībām un priekšrocībām, kādas zviedru laikos izmantojis kanclers grāfs Aksels Uksenserna, mūžīgā un mantojamā īpašumā dāvināja Krievijas kancleram, slepenpadomniekam un senatoram grāfam Aleksejam Bestuževam-Rjuminam (LNA LVVA, 6999. f., 12. apr., 17. l., 151. lp.). 1747. gada 23. augustā šo dāvinājumu apstiprināja arī Krievijas impērijas senāts (LNA LVVA, 6999. f., 12. apr., 17. l., 152. lp.).

Jaunais pils saimnieks, tāpat kā Ernsts Johans Bīrons, Cēsis nedzīvoja, bet detalizētas ziņas par pilsmuižas pārvaldīšanu šajā laikā nav izdevies atrast. 1748. gada 3. augustā gandrīz visu Cēsu pilsētu, ieskaitot baznīcu un pilsētai blakus esošo pili ar visām saimniecības ēkām, isā laikā nopostīja ugunsgrēks. Pēc tam pilsētas teritorija tika pievienota pilsmuižai (SRG 1764, 474), līdz Elizabete I 1759. gada 29. septembrī atkal atjaunoja visas pilsētas privilēģijas, kas tai bija pirms ugunsgrēka (SRG 1764, 475).

1755. gada 7. jūlijā grāfs Aleksejs Bestuževs-Rjumins Cēsu pilsmuižu par 80 000 rubļiem pārdeva Anglijas konsulam Pēterburgā brīvkungam Johanam Gotlībam fon Volfam

(Hagemeister 1836, 181; Hupel 1782, 235). Viņš mira bez pēcnācējiem un pilsmuižu nodeva sava tēva pusbrāļa dēlam Jakobam fon Volfam, kurš savukārt muižu pārdeva tēva pusbrāļa dēlam Karlam fon Volfam. Viņa dēls Karls Ādams fon Volfs 1777. gada 29. novembrī pilsmuižu pārdeva Karlam fon Zīversam (Brūģis 2016, 78–84). Vēstures literatūrā vairākkārt minēts, ka Cēsu pilsmuižas kungu māja jeb Jaunā pils uzbūvēta pēc tam, kad muižu iegādājies Karls fon Zīverss, būvei izmantojot senos priekšpils ēkas un Lādemahera torņa mūrus (piem., Dirveiks 2005, 137; Ķibilda 2005, 111). Tomēr saskaņā ar divu laikabiedru un aculiecinieku liecībām Cēsu pilsmuižas kungu māja būvēta jau iepriekšējo īpašnieku – fon Volfu laikā. 1776. gadā izdotajā grāmatā “Vidzemes vēsture” Āraišu mācītājs Gustavs Bergmanis rakstīja, ka no ordeņa bruņinieku rezidences vēl ir saglabājušies četri torņi un dažas saimniecības ēkas (*Nebengebäude*) bez jumtiem. Šī pils un muiža piederot brīvkungam fon Volfam, kurš dažus soļus no pils esošo “klosteri” ir pārveidojis par plašu un izskatīgu ēku (Bergmann 1776, 184). Savukārt statistikas un etnogrāfijas pamatlicējs Vidzemē Vilhelms Aleksandrs Hupels 1774. gadā rakstīja, ka tikai neliela daļa no pils – proti, viena pilij piederoša ēka šaipus grāvī pie pilsētas mūra, pie kuras stāv arī tornis, – ir atkal atjaunota dzīvošanai (Hupel 1774, 236). Hupels arī pieminēja, ka par pils pilnīgu atjaunošanu nav ko domāt ne tikai milzīgo izmaksu, bet arī mūru sliktā stāvokļa dēļ, bet daudz vieglāk un lētāk būtu uzbūvēt pilnīgi jaunas ēkas. Viņš ziņoja, ka pirms diviem gadiem (t. i., ap 1772. gadu) daļu veco mūru ir gribēts pārbūvēt par saimniecības ēku, bet, mūriem sagrūstot, radušies ievērojami zaudējumi (Hupel 1774, 237). Gustava Bergmaņa un Vilhelma Aleksandra Hupela ziņas apstiprina un precizē 2010. gadā veiktā Jaunās pils ēkas jumta konstrukciju un trešā stāva grīdas siju dendrohronoloģiskā izpēte, kas liecina, ka būvdarbos izmantoti no 1760. līdz 1762. gadam cirsti koki (Zunde 2016a, 294). Tātad, visticamāk, darbi veikti 1762. gadā, kad Cēsu pilsmuiža atradās Karla fon Volfa īpašumā.

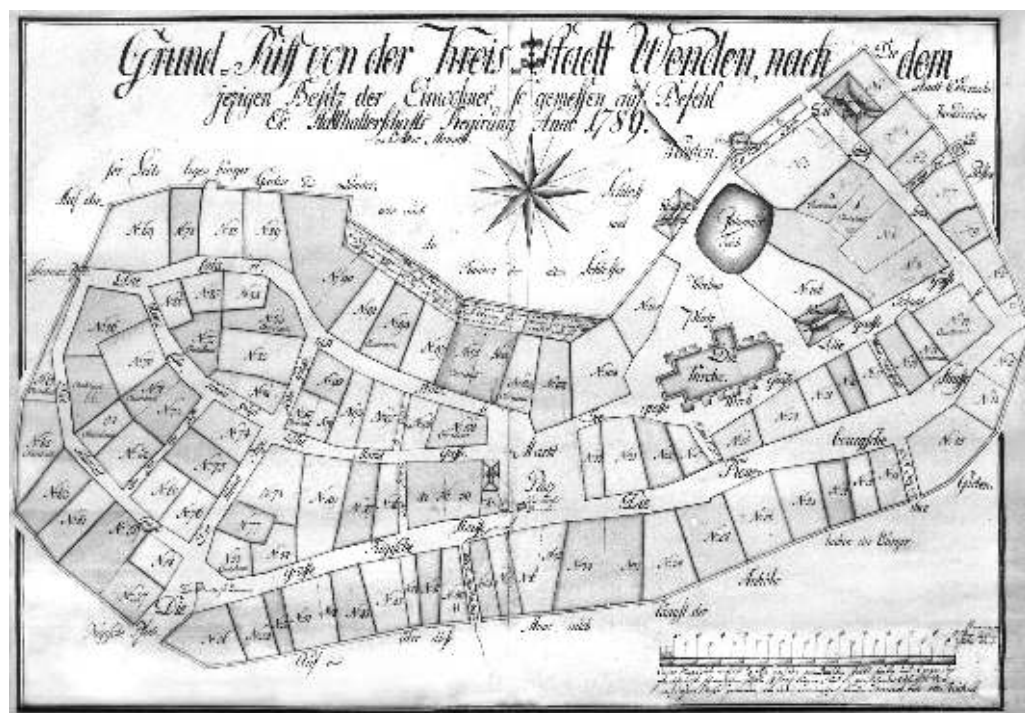
1. att. Cēsu pilsdrupas 18. gadsimta otrajā pusē (Bergmann 1776)

PILSMUIŽAS ĒKAS UN PILSDRUPAS PLĀNOS UN ATTĒLOS

Nozīmīgu vizuālo informāciju par Cēsu pilsdrupu stāvokli 18. gadsimta izskaņā sniedz Johana Kristofa Broces no 1771. līdz 1800. gadam zīmētie attēli (Broce 2007). No tiem var secināt, ka tolaik pilsdrupas atradušās grūstošā stāvoklī, lielu gruvešu kaudžu ietvertas, un tajās – izņemot vienu no pilsmuižas kompleksa ēkām – nav manāmas saimnieciskās darbības pazīmes.

Norādes par pilsmuižas ēkām, daļa no kurām bija uzbūvēta pilsdrupu teritorijā, rodama divos 18. gadsimta beigū–19. gadsimta sākuma plānos: 1787. gadā revizora Frīdriha fon Reihela (*Reichel*) uzmērītā un mērnika Joahima Heinriha Hērtela (*Hertel*) 1815. gadā uzzīmētā Cēsu pilsētas gruntsgabalu plānā (2. att.) un 1802. gadā revidenta Augusta fon Dreiera (*Dreyer*) zīmētajā Cēsu pilsmuižas plānā (3. att.).

Senākā plānos fiksētā pirmās priekšpils teritorijā uzbūvētā ēka datējama ar 18. gadsimtu, un tā ir kroņa labības noliktava jeb magazīna pilsētas mūra ārpusē uz DR no Jaunās pils, kas pirmoreiz iezīmēta fon Reihela plānā. Iespējams, ka tās mūros ir iekļautas kādu senāku priekšpils ēku mūru paliekas. Nav zināms, vai arī zeme, uz kuras atradās magazīna, piederēja kronim, jebšu tā tika nomāta no fon Zīversu dzimtas.

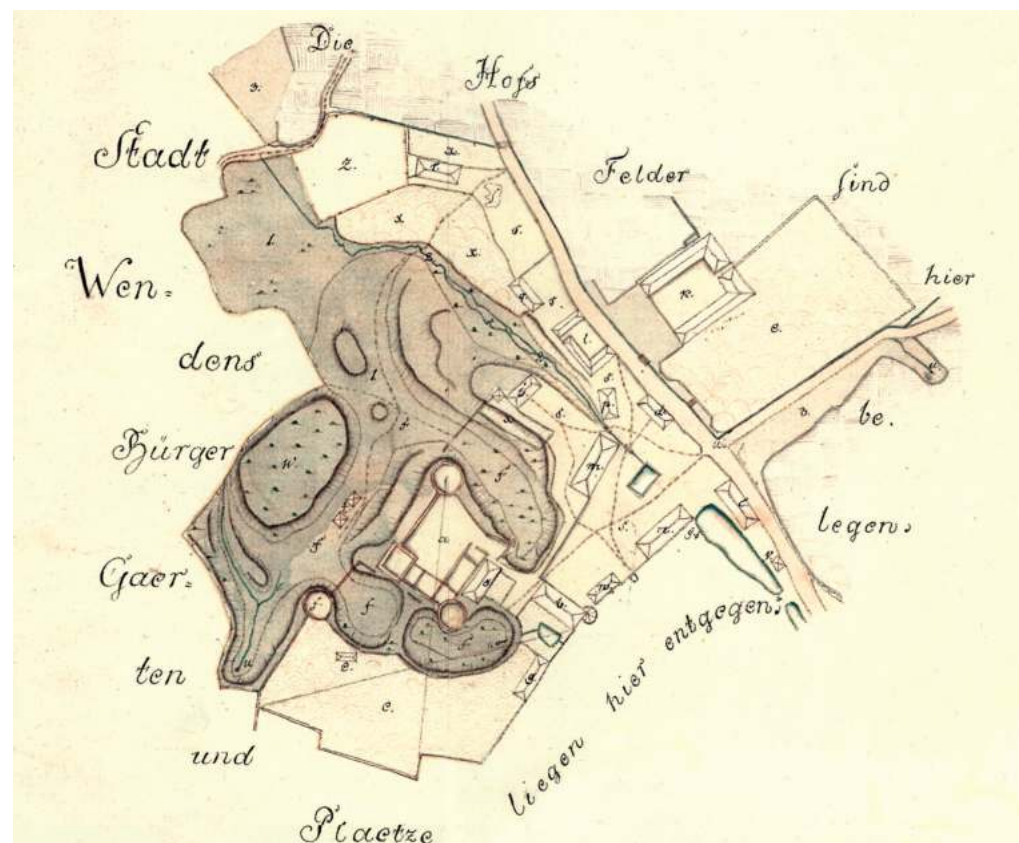

2. att. Cēsu pilsētas plāns, uzmērīts 1787. g., zīmēts 1815. g.
LNA LVVA, 2760. f., 1. apr., 11. l.

Augusta fon Dreiera plānā kā grāfa dzīvojamā ēka iezīmēta Jaunā pils, bet paralēli konventēkas austrumu korpusam, tieši pie tā ārējās sienas, iezīmēta sīklopu kūts. Tā redzama Johana Kristofa Broces 1800. gada Cēsu pils zīmējumā (Broce 2007, 57). Šī no guļbaļķiem celtā ēka un Jaunā pils veidoja noslēgtu pagalmu, kas vēlāk tika nodalīts arī ar mūri un vārtiem starp Jauno pili un konventēkas drupām. Pirmās priekšpils dienvidu daļā bija ierīkots augļu dārzs un siltumnīca.

Otrās priekšpils teritorijā 1802. gadā, tāpat kā jau 17. gadsimtā, atradās vairākas saimniecības ēkas. Priekšpils mūru un vārtu paliekas šajā laikā acīmredzot jau bija noārdītas. Jaunās pils priekšā paralēli pilsētas mūrim bija uzbūvēta ratnīca un zirgu stallis. Vēl otrās priekšpils teritorijā atradās mūra klēts, ērberģis jeb muižkunga dzīvojamā ēka, brandvīna brūzis, laidars un ārsta māja.

Grāvā starp pili un Riekstu kalnu bija ierīkots kaļķu šķūnis ar kaļķu dedzināmo krāsni. Acīmredzot kaļķi dedzināti no pils gruvešiem, kas bija pieejami lielā daudzumā, tomēr ar kaļķa ieguvu saistītais pilsdrupu postījumu apjoms nav nosakāms. Iespējams, kaļķi dedzināti tikai Cēsu pilsmuižas mūra ēku būvei, un tādā gadījumā varēja pietikt tikai ar gruvešiem, nelaužot dolomītu no pils mūriem.

3. att. Cēsu pilsmuižas centra plāns, 1802. g.
LNB RGRN, R KtL-2/82

PILSDRUPAS KĀ AINAVU PARKA SASTĀVDAĻA

1777. gadā par pirmo Cēsu pilsmuižas īpašnieku no fon Zīversu dzimtas kļuva majors Karls Eberhards fon Zīverss (1745–1821). 1821. gadā pilsmuižu mantoja viņa vecākais dēls, Krievijas impērijas armijas ģenerālis un slepenpadomnieks Karls Gustavs fon Zīverss (1772–1856). 19. gadsimta 30. gados viņa vadībā agrāko pļavu un zirgu aploku vietā tika izveidots romantisks ainavu parks, par kura neatņemamu sastāvdaļu kļuva senās pils drupas. Pils parks tika veidots ne vien pilsmuižas saimnieku vajadzībām, bet arī kā pastaigu vieta 1841. gadā Cēsu pilsmuižas teritorijā iekārtotās ūdensdziedniecības iestādes apmeklētājiem (Cepurīte 2005, 100). Iestādes tiešais izveidotājs un vadītājs bija Gaujienā dzimušais atvaļinātais kara ārsts *Dr. med.* Heinrihs Georgs Meijers (1786–1877). Ārstnieciskās procedūras ietvēra ūdens vannas un dušas, ūdens dzeršanu, kustības, diētu, sviedrēšanos. No pacientiem iekasētā maksa par procedūrām tika izlietota vienīgi iestādes iekārtošanai un pilnveidošanai, kā arī pastaigu dārza uzturēšanai. Pastaigu vieta bija t. s. Pils parks, bet blakus tam atradās dušu un vannu mājiņas (Cepurīte 2005, 101).

4. att. Cēsu pilsdrupas un parks 19. gadsimta vidū (Meijer 1846)

PIRMIE LABIEKĀRTOŠANAS UN SAGLABĀŠANAS DARBI 19. GADSIMTA 30. GADOS

Novērtēdams pilsdrupu estētisko nozīmi, pilsmuižas īpašnieks Karls Gustavs fon Zīverss istenoja arī samērā plašus seno pils mūru nostiprināšanas darbus. Visbagātīgākās ziņas par 19. gadsimta otrajā ceturksnī Cēsu pilsdrupās veiktajiem darbiem atrodamas publikācijā laikraksta *Das Inland* 1838. gada 12. oktobra numurā. Rakstā atzīmēts, ka pilsmuižas īpašnieks netaupa līdzekļus, lai izdaiļotu savu īpašumu, un tam vislabāko iespēju sniedz muižas novietojums un brīnišķīgās drupas, kas to rotā. Grāfs fon Zīverss gandrīz pilnīgi no jauna izveidojis lielu un ar dažādību valdzošu dārzu (parku), iekārtojot un paplašinājis promenādes (pastaigu takas), kas ved no muižas ēkas uz Riekstu kalnu un svētās Katrīnas baznīcas drupām. Turpmāk viņš nodomājis nodrošināt mestra pili pret tās pilnīgu sabrukšanu un dažviet veikt tajā atjaunošanu. Vecais mūris pils iekšējā pagalmā (austrumu korpus), kas draudēja sagrūt, daudzviet apakšā ir pārmūrēts, un izveidotas ērtas kāpnes uzejai uz bruņinieku zāli, kas aprīkota ar noslēdzamām durvīm. Nozīmīgāks ir darbs piegulošajā apaļajā tornī (rietumu tornī), kurā pilnīgi no jauna un ērti līdz pašai tā augšai ierīkotas vītņu kāpnes ar apmēram 88 pakāpieniem un pilnīgi no jauna izveidotas divu telpu griestu velves. Augšējā veido torņa platformu, uz kuras kā vītņu kāpņu izejas pārsegs izbūvēts mazs, apaļš tornītis ar mazu skārda karodziņu, kas zeltītiem burtiem rāda 1838. gada 17. jūnija datumu. Šis pašas platformas vidū tiks uzstādīts liels karogs, ko varēs redzēt no tālienes, jo no šī torņa augstuma vērotājam atklājas ne tikai skats uz visu pilsētu un tās tuvumā esošajām saimniecībām un sētām, bet arī plaša panorāma uz Pēterburgas pasta ceļa pusi (Das Inland, 12.10.1838.).

5. att. Cēsu pilsdrupas 1857. gadā
LNA LVVA, 5759. f., 2. a., 1110. l., 223. lpp.

Livonijas piļu pētnieks Karls fon Lēviss of Menārs 1901. gadā rakstīja, ka pirmie zināmie izrakumi Livonijas laika pili notikuši lielākās un skaistākās – Cēsu – pils drupās. Tos savā jaunībā veicis pilsdrupu īpašnieks grāfs Emanuels fon Zīverss vecākais (1817–1909), lai atsegtu tilta būvi galveno vārtu priekšā (*Düna Zeitung*, 26.06.1901.). Tomēr nav pamata šos darbus dēvēt par izrakumiem – ticamāk, tie ir bijuši pilsdrupu labiekārtošanas darbi, kas veikti, lai atvieglotu viesu iekļūšanu konventēkas pagalmā. Emanuela fon Zīversa vecākā jaunības laiks sakrīt ar ūdensdziedniecības iestādes ierīkošanas laiku – 19. gadsimta 40. gadiem, tādēļ var pieļaut, ka labiekārtošanas darbi veikti dziedinātavas pacientu ērtībām.

PILSDRUPU PIEEJAMĪBA 19. GADSIMTA OTRAJĀ PUSĒ

Ziņu par Cēsu pils parka un pilsdrupu pieejamību 19. gadsimta otrajā pusē dokumentos nav. Saskaņā ar ziņām literatūrā parks bijis slēgts, tomēr iekļūšana tajā ar īpašnieku atļauju bija iespējama (*Baltiņš* 2005, 61). Presē ir publicēts nepārbaudīts nostāsts par to, ka pils parka vārti tikuši atslēgti nevis cēsniekiem, bet vienīgi svešiniekiem un tikai tiem, kas bija izteikuši lūgumu apskatīt parku, ierakstījušies apmeklētāju grāmatā un samaksājuši ieejas maksu sargam. Dārza ierīkotājs Karls Gustavs fon Zīverss savā laikā dārzu esot atdāvinājis Cēsu pilsētai kā atpūtas vietu, bet, kad apmeklētāji sākuši dārzā nekārtīgi uzvesties, aplauzuši stādījumus un nobradājuši zālājus, Karla dēls

6. att. Skats uz Jaunās pils ziemeļu stūri un pagalma vārtiem (ap 1910. g.)
CVMM, CM63441

Emanuels nolēmis pilsētai dārzu atņemt. Viņš palūdzis pilsētas galvam Johanam Tram-pedaham iedot izlasišanai tēva rakstīto dāvinājuma aktu, bet to atpakaļ vairs nav atdevis. Tādējādi pilsēta nav varējusi pierādīt savas tiesības uz parku un tas atkal nonācis grāfa pilnīgā īpašumā (*Cēsu Avīze*, 17.09.1932.). Dokumentētas ziņas par to nav izdevies atrast.

19. gadsimta 70. gados Cēsu pilsdrupas interesentiem bija pieejamas caur Jaunās pils saimniecības pagalmu. Tas bijis diezgan šaurs, un caur to varēts nonākt pie dienvidu torņa. Torņa apakšējā stāvā bija saglabāties dubults pagrabs (*Rigasche Zeitung*, 20.05.1877.). 1895. gadā izdotajā Gaujas senlejas jeb Vidzemes Šveices piļu ceļvedī teikts, ka tagad tūristam, lai nokļūtu vecajā Cēsu pili, nākot no pilsētas, jāiziet cauri vārtiem Pils ielas galā un tad jānogriežas uz vārtiem pie Jaunās pils. Piezvanot pie vārtiem, tos atver kalps. Pēc ierakstīšanās viesu grāmatā viesiem tiek atslēgta ieeja uz pilsdrupām. Pāri pagalmam starp Garo Hermani (dienvidu torni) un kapelas daļu apmeklētāji nonāk pie pils, kuras pagalmā var iekļūt cauri pamatstāva logiem (Löwis/Bienemann 1895, 52). Garā Hermaņa velvētajā pamatstāvā tagad tiek glabāti dārzeni, un uz to ir izlauzta eja no ārpuses (Löwis/Bienemann 1895, 54). Galvenais jeb rietumu tornis ir aizslēgts, un tajā var nokļūt pa galeriju no dienvidu korpusa iekšpuses (Löwis/Bienemann 1895, 55). Virs mestra istabas ir liela, apaļa, no jauna velvēta (*neu überwolbtes*) telpa. Kāpjot pa vītņu trepēm līdz galam, var nokļūt virs velves, no kurienes atklājas plašs skats uz apkārtni (Löwis/Bienemann 1895, 57). Ceļveža autori atzīmēja, ka ieeja skaistajā pils parkā ir aizliegta (Löwis/Bienemann 1895, 59).

CĒSU PILSDRUPAS 19. GADSIMTA LITERĀRAJOS DARBOS

Cēsu pilsdrupu varenība un ar tām saistītie vēsturiskie notikumi deva iedvesmu daudziem literāriem darbiem. 18. gadsimta beigas un 19. gadsimta pirmā puse bija laiks, kad Eiropas literatūrā idealizēja senatni. Labi saglabājušās Cēsu pilsdrupas uzmanību piesaistīja ar savu majestātiskumu. Par romantisku sajūsmu raisošo pilsdrupu izskatu lielā mērā bija jāpateicas to īpašnieku fon Zīversu dzimtas saudzējošajai attieksmei, jo daudzās citās Baltijas provinču pilsētās esošās pilsdrupas tika izmantotas kā akmeņlauztuves un izgāztuves, kuru izskats estētisku sajūsmu rosināt nevarēja.

Pirmo plašāko literāro darbu, kas veltīts Cēsu pils senatnei, sarakstīja Vidzemes muižnieks Laions Persijs Baltazars fon Kampenhauzens, Ungurmuižas īpašnieka, Krievijas armijas pulkveža un slepenpadomnieka Johana Kristofa dēls, dzimis 1746. gada 14. janvārī Rīgā. Jaunībā viņš daudz ceļoja pa Eiropas zemēm, bija studējis Getingenē un divus gadus Ženēvā, kur iepazinās ar Voltēru. 1770. gadā viņš kļuva par Saksijas kambarkungu, pēc tēva nāves iestājās Krievijas militārajā dienestā, piedalījās krievu–turku karā un apceļoja Dņepras baseina mazpazīstamos apgabalus. Pēc atvaļināšanās 1797. gadā viņš dzīvoja Rīgā līdz savai nāvei 1807. gada 8. septembrī. Kampenhauzens rakstījis Krievijas ceļojumu piezīmes un pārskatus par teātra vēsturi Rīgā; tie publicēti periodikā (*Campenhauzen* 1801, 43).

Milestības uz teātri iespaidā ir tapusi arī viņa luga – drāma piecos cēlienos “Cēsu aplenkums” (*Die Belagerung Wendens*), kas izdota 1801. gadā Rīgā. Priekšvārdā autors atzīst, ka sarakstīt šo darbu viņu mudinājis Šekspīra lugu varonīgais traģisms. Uz atbilstību vēsturiskajai īstenībai autors nepretendē, un, kā vēsta lugas apakšvirsraksts, tās darbība risinās “bruņinieku laikos Livonijā”. Lugas saturs atklāj, ka “bruņinieku laiki” autora izpratnē nozīmē raibu, vēsturiski neiespējamu Livonijas vēstures 13.–15. gadsimta notikumu un personu kombināciju. Fons ir atbilstošs tālaika priekšstatiem par bruņinieku dzīves greznību un pompozitāti. Darbība notiek Cēsu pilī, kuras Sv. Jura tornī plīvo Vācu ordeņa karogs, bruņinieki uz skatuves parādās pilnā apbruņojumā, ar apmetņiem, ar spalvām rotātām bruņucepurēm, pie telpu sienām karājas ieroči, bruņas un vairogi ar ģerboņiem. Lugā darbojas dažādos laikos dzīvojuši Vācu ordeņa bruņinieki: mestrs Eberhards no Monheimas, Cēsu komturs Volthūzs no Herses, Neihauzenas komturs Johans Mengdens, Alūksnes komturs Arnolds Fitinghofs, maršals Burhards Dreilēbens. Galvenais lugas personāžs ir Ērgļu un Kokneses lēņa turētājs Oto fon Tizenhauzens, kurš piedalījies cīņās pret dumpīgajiem čehiem pie Taboras, kas īstenībā notika 15. gadsimta 20. gados. Lugā personāžu vidū ir arī citi reāli dzīvojuši Vidzemes muižnieki un ordeņa vasaļi. Cēsīm uzbrūk pagāniskā Lietuvas dižkunigaiša Ģedimina (miris 1341. gadā) karaspēks. Ģedimina sūtņiem pie ordeņa mestra ir poļu šlahtiču vārdi: Mihails Beļevičs un Staņislavs Oļenskis. Lugā risināti Šekspīra darbiem raksturīgie milestības un nodevības motīvi. Oto fon Tizenhauzens mīl maršala Dreilēbena brāļameitu Emmu, bet maršals viņu grib izprecināt Ģedimina brāļadēlam un mantiniekam Oļģertam, kurš precību gadījumā apsolījies kristīties. Emmu precēties mēģina pierunāt arī viņas draudzene Elizabete fon Breitenšteina. Ordenis cīņā pret lietuviešiem gaida krievu palīdzību, un krievi, pēc Ģedimina sūtņa vārdiem, ir šīs zemes īstenie saimnieki. Maršals Dreilēbens vienojas ar lietuviešiem, ka viņš atvērs pils vārtus, taču cīņā lietuvieši tiek sakauti un Tizenhauzens nogalina Oļģertu. Dreilēbens cīnās lietuviešu pusē, bet viņu nogalina komturs Rozens.

Iespējams, Kampenhauzena drāma iespaidoja aktieri Karlu Frīdrihu Vilhelmu Berku uzrakstīt lugu “Elizabete fon Breitenšteina, Vācu ordeņa glābēja Cēsu pilī. Vēsturisks stāsts par četrpadsmito gadsimtu”, kas izdota Leipcigā 1827. gadā (Borck 1827). Romāna galvenā varone ir drosmīga sieviete, kura izglābj Cēsu pili no lietuviešu uzbrukuma 1300. gadā. Tā kā lietuviešu uzbrukums Cēsīm 1300. gadā nav noticis, jādodomā, ka autors, tāpat kā Kampenhauzens, vēsturisko informāciju ir interpretējis atbilstoši savām literārajām iecerēm, atkāpjoties no faktiem.

Krievu literatūrā interese par Livonijas tēmu parādījās 19. gadsimta 20. gadu sākumā. Tās iemesls bija savas “bruņinieku pagātnes” meklēšana kopējā Eiropas literatūras agrīnā romantisma virzībā no gotiskā romāna uz piedzīvojumu romāniem ar vēsturisku sižetu. Pirmie Aleksandra Bestuževa-Marļinska stāsti par Livoniju “Cēsu pils” un “Brauciens uz Rēveli” kļuva par veselu notikumu krievu literatūrā, piesaistot literātu un lasītāju uzmanību Baltijai. Interesi izraisīja Nikolaja Karamzina darbs “Krievu valsts vēsture”, kurā tika aprakstītas livoniešu un krievu cīņas 13. gadsimtā un Livonijas kara laikā (Киселева 2012, 111).

Aleksandrs Bestuževs-Marļinskis (1797–1837) bija angļu dzejnieka Džordža Gordona Bairona (1788–1824) ietekmēts romantisma laikmeta publicists un dzejnieks. Viņa stāsts “Cēsu pils” tapis 1821. gadā. Pēc paša rakstnieka vārdiem, to ietekmējusi pulka, kurā viņš

dienējis, apstāšanās Cēsīs (Бестужев-Марлинский 1981). Stāsta centrā ir Zobenbrāļu ordeņa mestra Venno Rorbaha un viņa vasaļa Vikberta Zosata konflikts. Līdzīgi kā citos Bestuževa-Marļinska darbos, arī šajā stāstā darbojas negatīvais varonis – cietsirdīgais apspiedējs Rorbahs, bet Zosats traktēts kā pozitīvais varonis, drosmīgs taisnības mīlētājs Zosats, kurš slepus iekļūst Cēsu pilī un nodur mestru par viņa cietsirdību pret Vikberta zemniekiem un pātagas cirtieņu pašam Vikbertam.

Stāstā krasi negatīvi tiek raksturots ne tikai mestrs, bet visi bruņinieki, kas, alkatības un nežēlības vadīti, ir nežēlīgi iekarojuši un apspieduši Livonijas vietējās tautas. Līdz ar to negatīvu nokrāsu stāstā iegūst arī bruņinieku mitekļis – Cēsu pils:

“Es ieraudzīšu šo senās Livonijas bruņinieku galvaspilsētu, kas kopš senatnes ir slavena ar kaujām un aplenkumiem, nosēta ar drošsiržu kauliem, apzīmogota ar tās dibinātāja asinīm.

Bruņinieki, iekarodami Livoniju, izgudroja visu, ko pēc tam atkārtoja spāņi Jaunajā Pasaulē, mokot neapbruņotus cilvēkus. Nāve draudēja spītīgajiem, pazemojoša verdzība bija pakļāvības alga. [...] Cīnoties par svēto taisnīgumu, bruņinieki rīkojās alkatīgas patmīlības vai zvērisku kaislību dzīti. Ordeņa priekšnieki ar savu piemēru iesvēla sacensības garu pakļautajos, cietsirdība bija augstāka stāvokļa iegūšanas ķīla, un Rorbahs tamdēļ ne velti bija kļuvis par mestru.”

Jāpiebilst, ka bruņinieki Aleksandra Bestuževa-Marļinska izpratnē ir laicīgas personas, kas nemaz nelīdzinās mūkiem – tie dodas medībās, krāj mantu, viņiem privātīpašumā pieder zeme un vergi. Iespējams, Bestuževs-Marļinskis pirmais krievu literatūrā radīja Livonijas bruņinieka – cietsirdīga paverdzinātāja un laupītāja – tēlu.

Nākamais Cēsu vēsturei veltītais stāsts ir mazāk emocionāls un vairāk atbilst vēsturiskajai īstenībai. Tā autors Tadejs Bulgarins (1789–1859) cēlies no poļu šlahtičiem, bija žurnālists, rakstnieks, kritiķis, kā arī fantastiskā un avantūristiskā romāna aizsācējs Krievijā. Daudzi viņa stāsti veltīti Krievijas un Polijas 16.–17. gadsimta vēstures notikumiem. 1827. gadā tika publicēts viņa stāsts “Cēsu krišana” (Булгарин 1988), kas ar nosaukumu “Kā Cēsis tika iekarots” P. Bernarda tulkojumā latviešu valodā tika izdots Cēsīs 1914. gadā.

Stāsta ievadā atklājas gan autora sajūsma par Cēsu pilsdrupu majestātiskumu, gan uzskats, ka ordenis ir paverdzinājis vietējos iedzīvotājus: “Bargs bija augsto Cēsu mūru un torņu izskats pakļautajiem Livonijas iezemiešiem. Līdzīgi milzīm pils slējās pāri pilsētai un apkārtējiem pakalniem, sargājot Zobenbrāļu ordeņa mestru varu. Jau bija sabrukusi ordeņa varenība, bija nomainījušies Livonijas valdnieki, bet kādreiz brīvās cilts pēctecis savā pazemojumā vēl brīnījās par spēku, kas bija uzcēlis šos blākus no akmeņiem, kas ar laiku bija kā saauguši savā starpā un spītēja gan stihiju niknumam, gan cilvēku naidam. Senais, neieņemamais, ar sūnu apaugušais cietoksnis raisīja pret sevi cieņu līdzīgi kā veca vīra sirmums.”

Stāsta centrā ir vēsturisks notikums: cara Ivana IV karaspēka uzbrukums Cēsīm 1577. gada septembra sākumā un pili patvērušos vietējo iedzīvotāju kolektīvā pašnāvība uzspridzinoties. Domājams, autors ir izmantojis gan Nikolaja Karamzina darbus, gan Baltazara Rusova un Salomona Henninga hronikas, jo notikumu secība un norise stāstā atbilst hroniku ziņām. Stāstam ir negaidīts atrisinājums: traģēdijā nav vainojami nedz Ivans IV, nedz hercogs Magnuss vai viņa pavalstnieki, bet gan igauņu zintnieks Marko.

Darbodamies kā spiegs un pareģis pie dažādiem valdniekiem, viņš, gribēdams atriebties savu tēvu ticības nīdētājiem bruņiniekiem, jau Livonijas kara sākumā ievēdis krievu karaspēku Livonijā, bet vēlāk pierunājis hercogu Magnusu nepaklausīt caram, tādējādi izraisot atkārtotu krievu iebrukumu Livonijā.

Stāstā ievīts arī mīlestības motīvs: Cēsu mācītāja Šrapfera meita Eleonora iemīlās Magnusa sagūstītajā krievu bajāra dēlā Vladimīrā Slavskī, kurš ieslodzīts Cēsu pils ziemeļu tornī. Krievu uzbrukuma laikā Eleonora izlaiž Vladimīru no cietuma, savukārt viņš paglābj Eleonoru no pilī iebrukušajiem tatāriem.

Krievu karavīru nežēlība pret Cēsu iedzīvotājiem skaidrota ar lielgabala šāvieni, ko Cēsu pilsētas galva Klaudijs fon Jurgensburgs dusmu uzplūdā raidīja uz caru, kad viņš pilsētas priekšā satikās ar Magnusu. Tādēļ Cēsīs ielauzušies krievu karavīri “sodīja Cēsu iedzīvotājus kā sazvērnīkus pret valdnieka dzīvību, un cilvēcības balss bija apklususi viņu sirdīs.” Pilī patvērušies ļaudis Magnusa virsnieka Hinriha Boismaņa vadībā, cēsnieku slepkavošanas iebiedēti, nolemj uzspridzināties.

Ivans IV stāstā tēlots kā bargs valdnieks, kam patīk greznība un verdziska padevība, tomēr viņš ir taisnīgs un augstsirdīgs. Cars uzslavē mirstošo Boismani, teikdams, ka sev vēlētos tādu kalpus kā viņš, apžēlo zintnieku Marko, kurš gan vēlāk pats noindējas, piedod nodevību hercogam Magnusam, kā arī atļauj Vladimīram precēt cītīcībnieci Eleonoru, bet viņas tēvu pieņem savā dienestā.

Pašuzspridzināšanās traģiskums ir inspirējis arī citu literāru darbu tapšanu. Laikrakstā *Estonia* 1828. gada 26. novembrī publicēts H. A. Vessela dzejolis “Cēsu pils” (*Schloss Wenden*), kurā Cēsu pilsdrupas apdzejotas kā Boismaņa varoņdarba piemineklis. Laikrakstā *Rigasche Stadtblätter* 1839. gada 23. augustā publicēts Hugo Millera dzejolis trijās daļās “Cēsu pils” (*Schloss Wenden*), kurā cildināta uzspridzinājušos Boismaņa un 300 muižnieku varonība.

Cēsu pilsdrupu popularitāti veicināja arī ceļojumu apraksti, kas publicēti 19. gadsimta Vidzemes vācbaltiešu preses izdevumos. Šie raksti pauž sajūsmu par pilsdrupu majestātiskumu, uzsverot to piederību Livonijas vāciskās slavas pilnajai vēsturei un neaizmirstot arī tālaika īpašnieku nopelnus drupu uzturēšanā. Lūk, daži piemēri.

“Kas attiecas uz mestra pils drupām Cēsīs, tās noteikti ir ievērojamākās atliekas, kas saglabājušās no Livonijas bruņinieku laikiem. Tās ir lielākas un labākā stāvoklī nekā citu Livonijas piļu drupas.” (Das Inland, 06.08.1846.)

“Tagad grāfam Zīversam piederošā pils sastāv no veciem mūriem ar velvētām ejām un vītņu kāpnēm un daudzām modernām ēkām, kas ir tik veiksmīgi savietoti, ka ir grūti tos atšķirt vienu no otra.” (Das Inland, 30.01.1856.)¹

“Kā godājams vectēvs pār mazdēlu sirmie pils mūri slejas pār pilsētas namiem, kas pulcējas ap varenajām drupām. Mēs tām tuvojamiem tikai ar bijību. Šī vācu būvmākslas varenības cienība, šie gigantiskie mūri katrā skatītājā atstāj neizdzēšamu iespaidu un liek saprast, ka šīs drupas ir izcilākais, ko viņš ir redzējis mūsu provincē.” (Rigasche Zeitung, 03.08.1860.)

¹ Šajā rakstā arī atzīmēts, ka Cēsu vēsture vairākkārt ir kalpojusi par vielu poētiskiem darbiem: Kampenhauzena “Cēsu aplenkums”, Millera “Cēsu pils” un arī A. V. fon Vitorfa vēl rokrakstā esošam eposam. Ziņas par minēto eposu un tā autoru nav izdevies atrast.

STUDENTU KORPORĀCIJAS SAIETI MESTRA ISTABĀ

Ūdensdziedniecības iestādes pacienti nebija vienīgie Cēsu pilsdrupu viesi, kas šeit uzkavējās regulāri. Rakstnieks, ceļotājs un dabas zinātnieks Jegors Jūliuss fon Siverss (1823–1879) savā pētījumā par Cēsu vēsturi rakstīja, ka 1855. gadā, kad viņš apmeklēja rietumu torņa vidējo telpu (Mestra istabu), tā bijusi rotāta ar novītušām lapu vītņiem un piekariem no studentu svētkiem, ko iepriekšējā gadā šeit svinējusi Tērbatas universitātes studentu korporācija *Livonia* (Sivers 1857, 53). Korporācija *Dorpati Livonia* tika izveidota 1822. gadā pēc novadniecības principa – tajā ietilpa Tērbatas universitātes studenti, kas nāca no tālaika Vidzemes (*Livland*) guberņas teritorijas, ieskaitot arī igauņu Tērbatas, Vīlandes, Veruvas un Sāmsalas apriņķus. No dibināšanas līdz 1908. gadam korporācijā *Livonia* kopumā bijuši uzņemti 19 vīrieši no fon Zīversu dzimtas (*Dorpati-Livonorum* 1908). Viņi bija dzimuši Vīlandes un Tērbatas apriņķos, taču, iespējams, lielākā daļa no viņiem uzturēja kontaktus ar Cēsu pilsmuižas īpašniekiem – tas, savukārt, varēja ietekmēt Cēsu pils izvēli komeršu rīkošanai. Izvēli ietekmēt varēja arī apstākļi, ka daudzi *Livonia* filistri – studijas beigušie vecbiedri – strādāja par juristiem, pārvaldes darbiniekiem un mācītājiem Cēsu pilsētā un apkārtnē. Kad 1897. gada 18.–22. septembrī Tērbatā notika korporācijas *Livonia* 75 gadu jubilejas svinības, no Cēsīm tika nosūtītas vairākas apsveikuma telegrammas. Vienu no tām sūtīja Cēsīs svinīgi sanākušie 15 filistri, kā arī kopā ar viņiem sapulcējušies septiņi vīri, “kas gan nav filistri, bet sirdī un prātā livonieši” (*Livonia Jubelfeier* 1897, 23), starp tiem grāfs Georgs fon Zīverss.

Studentu saieti jeb komerši² Cēsu pils rietumu tornī ne bez Cēsu pilsmuižas īpašnieka atļaujas un atbalsta notikuši ilgstoši un regulāri. Presē 1877. gadā ziņots, ka korporācija *Livonia* katru pusgadu “Pletenberga tornī” noturējusi savus komeršus. Komerši notikuši telpā, no kuras vītņu trepes vedušas uz torņa augšējo zāli un visbeidzot – uz torņa skatu platformu zem klajām debesīm (*Rigasche Zeitung*, 20.05.1877.). *Livonia* vasaras komerši Cēsīs tika rīkoti vēl pirms Pirmā pasaules kara, un “zemestēva” ceremonija notikusi pils rietumu tornī. Katru trešo gadu noticis tā sauktais “viesu komeršs”, kurā piedalījušies citu korporāciju biedri. Osvalds Hartge, kurš korporācijā *Fraternitas Rigensis* uzņemts 1914. gadā, savās atmiņās piemin iereibušā *Livonia* filistra profesora Paula fon Sokolovska peldi pilsētas akā Cēsu tirgus laukuma vidū gaišā dienas laikā pēc komerša, kas noticis vienā no ordeņpils zālēm (Bender 2013, 42).

² Komerši bija korporāciju ietvaros rīkoti saviesīgi pasākumi par godu studentiem nozīmīgiem datumiem, tradicionāli – korporācijas dibināšanas dienai, semestra sākumam un semestra noslēgumam. Akadēmiskā gada sākuma “Fukšu komeršus” un noslēguma “Maija komeršus” Tērbatas universitātes studentu korporācijas mēdza rīkot ārpus Tērbatas, brīvā dabā blakus kādam krogam, viesu namam vai muižai. Uz komerša vietu dalībnieki devās svinīgā parādes braucienā, rotātos zirgos un pajūgos, ar korporācijas karogiem un citiem atribūtiem. Komerša akcents tika likts uz studentu dziesmu kopīgu dziedāšanu, svinīgu uzrunu teikšanu un tā saukto “zemestēvu” (*Landesvater*) – ceremoniju, kad pēc valdnieka godam dziedātas dziesmas ar rapieri tika caurdurtas komeršā sapulcējušos cepures. Tam sekoja vakara mielasts, bet nākamajā rītā – “paģiru brokastis”. Pasākumu vadīja no godājāmākajiem biedriem izvēlēti prezidenti (Fehre 1898, 75–78).

7. att. Rietumu tornis atjaunošanas darbu laikā (1914. g.)
LNB RGRN, RX 109-1-45-1

RIETUMU TORŅA ATJAUNOŠANA

19. gadsimta 30. gados tapusi Cēsu pils rietumu torņa trešā stāva telpas ķieģeļu velve nespēja ilgstoši pasargāt torni no lietus un sala radītiem postījumiem. 1903. gadā torņa augšdaļa bijusi stipri bojāta, un caur to lietus ūdens nokļuva līdz vērtīgajai tīklveida zvaigžņu velvei torņa otrajā stāvā. Torņa bojājumi bijuši tik ievērojami, ka vērtību glābšanā nekavējoties iesaistījies Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība. 1903. gada 2. septembrī Karls fon Lēviss of Menārs, kurš aktīvi darbojās arī Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrībā, ziņoja: viņš apskatījis Cēsu pilsdrupas un konstatējis, ka mestra telpas velve ir sevišķi apdraudētā stāvoklī un jebkurā brīdī var iebrukt; mūri ir piesūkušies ar lietus ūdeni, un tie īpaši strauji bojājas ziemas laikā (LNA LVVA, 7363. f., 1. apr., 80. l., 1. lp.). Cēsu pilsmuižas īpašnieks Emanuels fon Zīverss vecākais atļāva biedrībai īstenot torņa saglabāšanas pasākumus. Restaurācijas darbu veikšanai biedrība izveidoja īpašu Cēsu pilsdrupu aizsardzības komiteju. Jau tā paša gada rudenī izdevās īstenot neatliekamos torņa glābšanas darbus, kuros ietilpa no papes veidota pagaidu jumta uzlikšana (Sb. Rig. 1905, 80). Vairākus gadus līdzekļu trūkuma dēļ Cēsu pilsdrupu saglabāšanas pasākumi nenotika.

1912. gadā Rīgas Vēstures un senatnes pētītāju biedrība pilsdrupu īpašniekam Emanuelam fon Zīversam jaunākajam (1848–1919) norādīja, ka Cēsu pils rietumu tornim nepieciešams uzklāt pastāvīgu, izturīgu jumtu, jo pirms vairākiem gadiem uzliktais papes jumts ir pilnībā sabojājies. Tā kā biedrība pirmā jumta uzlikšanai bija iztērējusi vairāk

8. att. Rietumu tornis atjaunošanas darbu laikā (1914. g.)
LNB RGRN, RX 109-1-45-2

nekā 300 rubļu, tā vēlētos uzaicināt sabiedrību atbalstīt šo pasākumu (LNA LVVA, 7363. f., 1. apr., 80. l., 8. lp.). Cēsu pilsmuižas īpašnieks uzskatīja par apkaunojumu vākt sabiedrības ziedojumus torņa restaurācijas darbiem, tomēr arī pats negribēja vai nespēja tos apmaksāt pilnībā, atvēlot tikai 500 rubļu (kopējās izmaksas sākotnēji tika aplēstas 3700 rubļu apmērā). Par spīti Emanuela fon Zīversa nostājam jau 1913. gadā torņa atjaunošanai 900 rubļu bija piešķirusi Vidzemes bruņniecības Landrātu kolēģija, 376 rubļus – Cēsu novadpētnieku biedrība, vēl citas sabiedriskas organizācijas un privātpersonas bija ziedojušas 200 rubļu (LNA LVVA, 7363. f., 1. apr., 80. l., 15. lp.). Torņa restaurācijas projekta autors arhitekts Hermanis Zeiberlihs (1878–1938) savus pakalpojumus (projekta izstrāde, būvdarbu uzraudzība) bija gatavs izpildīt bez atlīdzības, savukārt darbiem nepieciešamos būvmateriālus bez maksas piegādāja Cēsu būvuzņēmējs Pēteris Meņģelis (1854–1927), kurš arī apņēmās īstenot tehniski sarežģītos būvdarbus.

Būvdarbi tika iesākti 1914. gada pavasarī un pabeigti tā paša gada rudenī. Ieskatu darbu norisē savā rakstā “Cēsu viduslaiku pils saglabāšanas pasākumi 1903.–1938. gadā” sniedzis vēsturnieks Mārtiņš Mintauris (Mintauris 2016). 1914. gada 6. decembrī komisija, pieņemot pabeigtos darbus, norādīja, ka torņa atjaunošanu būvuzņēmējs Pēteris Meņģelis izpildījis ļoti rūpīgi, vienīgi kā estētisks trūkums atzīmēts tas, ka dakstiņu jumtam augšā trūkstot noslēdzošās smailes. Nepilnības galvenais cēlonis esot kara iesākšanās un tās izraisītais piemērotu strādnieku trūkums, jo abi šim smagajam darbam norīkotie strādnieki esot iesaukti militārajā dienestā (LNA LVVA, 7363. f., 1. apr., 80. l., 32. lp.).

Cēsu pilsdrupu saglabāšanos galvenokārt noteica to atrašanās privātīpašumā kopš 1730. gada un īpašnieku saudzējošā attieksme pret tām. Laikaposmā no 1755. līdz 1776. gadam, kad Cēsu pilsmuiža piederēja fon Volfu dzimtas atzaram, daļa pilsdrupu tika pārbūvēta par dzīvojamo ēku – Jauno pili. Dendrohronoloģiskā analīze ļauj tās jumta konstrukciju izbūvi datēt ar 1762. gadu. Muižnieku rezidences tuvums novērsa pilsdrupu izmantošanu būvmateriālu ieguvei. Jauno pils īpašnieku grāfu fon Zīversu dzimtas pārstāvji pilsdrupas ne tikai saglabāja, bet arī padarīja tās par apmeklētājiem ērti pieejamu un pievilcīgu, kā arī ainavisku objektu. Karla Gustava fon Zīversa laikā 19. gadsimta 20. gados pilsdrupas tika iekļautas privātā parka teritorijā, ierobežojot pieeju pilsdrupām un novēršot to postīšanu. Emanuela fon Zīversa vecākā laikā 19. gadsimta 40. gados pilsdrupas tika padarītas pieejamas ierobežotam apmeklētāju lokam: šajā laikā tika iztirīti gruveši no vārtu priekšas, uzmūrēta velve un skatu tornītis virs rietumu torņa. Saglabātās, majestātiskās pilsdrupas piesaistīja plašas sabiedrības un preses uzmanību pils vēsturei, kalpoja par iedvesmas avotu daudziem literāriem darbiem, un, visticamāk, tas ieinteresēja Vēstures un senatnes pētītāju biedrību veikt pilsdrupu restaurācijas darbus, kas vainagojās ar jumta uzbūvēšanu rietumu tornim 1914. gadā.

Atšķirībā no citām Livonijas viduslaiku pilīm, literatūrā Cēsu pils jau salīdzinoši agri tika apvīta ar romantisma auru, piemēram, pils jau 19. gadsimta pirmajā pusē pievērsa ievērojamu krievu literātu Aleksandra Bestuževa-Marļinska un Tadeja Bulgarina uzmanību. Literātu darbos Cēsu pils tēlota pretrunīgi – gan kā nesimpātiska alkatīgo un nežēlīgo ordeņa bruņinieku mītne, gan kā spraigu, dramatisku un varonības pilnu vēstures notikumu norises vieta.

Agris Dzenis

THE RUINS OF CĒSIS CASTLE DURING THE RULE OF THE RUSSIAN EMPIRE

Summary

That the ruins of Cēsis Castle have been preserved to such an extent is largely due to them being private property since 1730 and the owners' conscientious attitude towards them. Between 1755 and 1776, when the Cēsis manor belonged to the von Wolff family, part of the castle bailey buildings was converted into a residential building. Dendrochronology dating indicated that its roof was constructed in 1762. The proximity of the noblemen's residence prevented the castle ruins from being used to source building materials. Not only did the new owners – members of the Count's von Sievers family – preserve the ruins, but also made them accessible to visitors and established them as a scenic attraction. In the 1820s, under Carl Gustav von Sievers (1772–1856), the ruins were incorporated into a private park, thus restricting access to the ruins, and preventing their destruction.

In the 1840s, under Emanuel von Sievers Sr. (1817–1909) the castle was opened to a limited number of visitors. During this time the rubble in front of the gate was cleared, a vault built, and a viewing platform erected above the West Tower. The majestic ruins attracted widespread public and media attention to the history of the castle and inspired many literary works. That is most likely to have sparked the interest of the Society for the Study of History and Antiquities in carrying out restoration works on the castle ruins. The works culminated in the construction of a roof on the West Tower in 1914.

Unlike other medieval castles in Livonia, literature painted Cēsis Castle in a romantic light quite early on. For example, already in the first half of the 19th century the castle attracted the attention of prominent Russian writers Alexander Bestuzhev-Marlinsky and Thaddeus Bulgarin. They portrayed Cēsis Castle in contradictory ways – both as the sombre residence of greedy and ruthless knights of the Order, and as the scene of intense, dramatic, and heroic historical events.

AVOTI UN LITERATŪRA

- Baltiņš 2005 – *Baltiņš J.* Grāfu fon Zīversu dzimta Vidzemē un Igaunijā // Cēsu un Vidzemes novada vēsture III. – Cēsis, 2005. 33.–84. lpp.
- Bender 2013 – *Bender R.* On the Baltic Kommerz Traditions in the 19th Century Tartu in the Light of Memoirs // 50 Years of Baltic Nations Kommerzses. – Tartu, 2013
- Bergmann 1776 – *Bergmann G.* Geschichte von Livland: nach Bossuetischer Art entworfen. – Leipzig, 1776
- Borck 1827 – *Borck K. F. W.* Elsabee von Breitenstein, Retterin des deutschen Ritter-Ordens im Schloß Wenden. Historische Erzählung aus dem vierzehnten Jahrhundert. – Leipzig, 1827
- Broce 2007 – *Broce J. K.* Zīmējumi un apraksti. 4. sēj.: Latvijas mazās pilsētas un lauki. – Rīga, 2007
- Brugiš 2016 – *Brugiš D.* Cēsu Jaunā pils. – Cēsis, 2016
- Campehausen 1801 – *Campehausen P. von.* Die Belagerung von Wenden. – Riga, 1801
- Cepurīte 2005 – *Cepurīte D.* Kūrorta un tūrisma pirmsākumi Cēsis – auksta ūdens dziedniecības iestāde 19. gs. vidū // Cēsu un Vidzemes novada vēsture III. Cēsis, 2005. 99.–106. lpp.
- Dirveiks 2005 – *Dirveiks I.* Cēsu jaunā pils. Ieskats būvēsturē // Cēsu un Vidzemes novada vēsture III. – Cēsis, 2005. 131.–154. lpp.
- Hagemeister 1836 – *Hagemeister H. von.* Materialien zu einer Geschichte der Landgüter Livlands. 1. Teil. – Riga, 1836
- Hupel 1774 – *Hupel A. W.* Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland. Bd. 1. – Riga, 1774
- Hupel 1782 – *Hupel A. W.* Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland. Bd. 3. – Riga, 1782
- Inventarizācija 1688 – Cēsu pils 1688. gada inventarizācijas protokols / No vācu valodas tulkojis A. Dzenis // Cēsu pils raksti II. – Cēsis, 2018. 211.–227. lpp.
- Jansons 1958 – *Jansons A.* Cēsu pils vēsture. – 1958. Glabājas CVMM
- Ķibilda 2005 – *Ķibilda D.* Cēsu pilsmuižas apbūves ansamblis // Cēsu un Vidzemes novada vēsture III. – Cēsis, 2005. 109.–130. lpp.
- Livonia Jubelfeier 1897 – Die 75-jährige “Livonia” – Jubelfeier: Festberichte der “Nordlivländischen Zeitung”. – Kirjastaja, 1897
- Löwis/Bienemann 1895 – *Löwis of Menar K. von, Bienemann F., jun.* Die Burgen der Livländischen Schweiz: Segewold, Treyden, Kremon und Wenden. Zugleich ein Führer durch das Aathal. – Riga, 1895. S. 52
- Malvess 1995 – *Malvess R.* Arhitektūras un vēstures pieminekļa – ordeņa Cēsu pils vēsturiskie skati un plāni. I daļa: Cēsu pils vēsturiskie plāni // Cēsu un Vidzemes novada vēsture I. – Cēsis, 1995. 188.–251. lpp.
- Malvess 1998 – *Malvess R.* Arhitektūras un mākslas pieminekļa – ordeņa Cēsu pils vēsturiskie skati un plāni. II daļa: Cēsu pils vēsturiskie skati // Cēsu un Vidzemes novada vēsture II. – Cēsis, 1998. 255.–313. lpp.
- Malvess 2005 – *Malvess R.* Ordeņa Cēsu pils rekonstrukcijas problēmas. Vēsturiskās izpētes materiāli // Cēsu un Vidzemes novada vēsture III. – Cēsis, 2005. 173.–222. lpp.
- Mintaurs 2016 – *Mintaurs M.* Cēsu viduslaiku pils saglabāšanas pasākumi 1903.–1938. gadā // Latvijas viduslaiku pilis IX. – Rīga, 2016
- Sb. Rig. 1905 – Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands aus dem Jahre 1904. – Riga, 1905. S. 80
- Sivers 1857 – *Sivers J.* Wenden, seine Vergangenheit und Gegenwart. Ein Beitrag zur Geschichte Livlands. – Riga, 1857
- SRG 1764 – Sammlung russischer Geschichte. 9. Bd., 4.–6. Stück. – St. Petersburg, 1764
- Zunde 2016a – *Zunde M.* Dendrohronoloģiskajos pētījumos iegūtās atziņas par Cēsu Jaunās pils datējumu // Latvijas viduslaiku pilis IX. – Rīga, 2016. 280.–300. lpp.
- Бестужев-Марлинский 1981 – *Бестужев-Марлинский А.* Замок Венден // Сочинения. – Москва, 1981
- Булгарин 1988 – *Булгарин Т.* Падение Вендена // Русская историческая повесть. Т. 1. – Москва, 1988
- Киселева 2012 – *Киселева А.* Ливонский курьез // *Kursīte J.* (sast.). Inkluzīvi. – Rīga, 2012

UDK 904(474.3)

Cēsu pils raksti IV: arheoloģija, arhitektūra, vēsture

Sastādītājs, atbildīgais redaktors *Gundars Kalniņš*

Literārā redaktore *Eva Eihmane*

Korektore *Ieva Zarakovska*

Tehniskā redaktore *Elita Egle*

Tulkotāja *Lelde Beņķe*

Tulkojumu korektors *Aleks Pluskowski*

Māksliniece un maketētāja *Anda Nordena*

Izdevums sagatavots ar
Valsts kultūrkapitāla fonda
finansiālu atbalstu

ISBN 978-9934-8685-3-5

© Rakstu autori, 2022

© Cēsu Kultūras un Tūrisma centrs, Cēsis, 2022

Izdevējs *Cēsu Kultūras un Tūrisma centrs*

Iespiests un iesiets SIA "Dardedze hologrāfija"